ORGAN AKTARIMI KONUSUNDA HUKUKÇULARIN GÖRÜŞLERİ

Dr. Oya Ögenler,[1] Dr. Selim Kadıoğlu,[2] Handan Akın[2]

[1] Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Mersin

[2] Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Adana

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı, önemli bir toplumsal kurum olan hukuk alanında görev yapanların organ aktarımı konusundaki görüşlerinin derlenip değerlendirilmesidir.

Materyal ve Metod: Araştırma çerçevesinde, organ aktarımının farklı biçimlerinin farklı etik boyutları hakkında hazırlanmış olan dört soruluk anket, Mersin Barosu'nun işbirliğiyle, meslek yaşamını İçel ilinde sürdüren 154 avukat, 14 hâkim, 15 savcı, 3 noter ve 1 öğretim elemanı üzerinde uygulanmış ve elde edilen verilerin istatistik analizi yapılmıştır.

Bulgular: Kadavradan organ alımının izne tabi olması gerektiğini düşünen katılımcıların oranı %58,82; bir yakınına böbrek bağışında bulunmayı kabul edeceğini bildiren katılımcıların oranı %75,94; organ bağışında bulunanlara para ödenmesini reddeden katılımcıların oranı %73,80; kadavra donör olmayı kabul edeceğini bildiren katılımcıların oranı %78,61'dir. Katılımcılar demografik özelliklerine göre alt gruplara ayrılarak karşılaştırma yapıldığında, sadece kadavradan izinsiz organ alımını destekleyenler (40,88) ile karşı çıkanların (36,91) yaş ortalamaları arasında istatistik açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$).

Sonuç: Katılımcıların organ nakli konusundaki yaklaşımları genel olarak değerlendirildiğinde, yasal düzenlemelere ve farklı alan çalışmalarında saptanmış eğilimlerle uyumlu yönelişler içinde oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organ transplantasyonu, tıp etiği, tıp hukuku **Nobel Med 2012; 8(1): 42-45**

OPINIONS OF LEGAL PROFESSIONALS REGARDING ORGAN TRANSPLANTATION

ABSTRACT

Objective: *The aim of this study is to compile and evaluate the views of the professionals working in the legal area, which is an important social association, regarding the organ transplantation.*

Material and Method: *A survey, consisting of 4 questions regarding the differing ethical dimensions of the different types of organ transplant within the concept of the study, were presented to 154 lawyers, 14 judges, 15 public prosecutors, 3 notary publics, and 1 university instructor, who professed in Mersin, with the cooperation of the Mersin Bar Association; and then the findings obtained from this survey were statistically analyzed.*

Results: *The ratio of the participants who thought that a consent is necessary for taking organ from the cadaver found to be as 58.82%; the ratio of the participants who stated that they would be willing to give their kidneys to their relatives was 75.94%; the ratio of the participants who refused the idea of paying some fee to the organ donors was 73.80%; and the ratio of the participants who consented to being a cadaver donor was 78.61%. A statistically significant difference ($p<0,05$) was only found between the means of the ages that supported (40,88) and refused (36,91) the idea of organ transfer from the cadaver without consent when the participants were compared by separating them according to their demographic characteristics.*

Conclusion: *When the views of the participants were generally evaluated, it has been observed that participants' views were in agreement with the legal regulations and approaches recognized tendencies in different case studies.*

Key Words: *Organ transplantation, medical ethics, medical law* **Nobel Med 2012; 8(1): 42-45**

GİRİŞ

Vücutta işlevini yapamayan organların yerine canlı bir vericiden ya da kadavradan alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek organların nakledilebilmesi, çağdaş tıbbın çarpıcı başarılarından biri olmanın yanı sıra toplumsal açıdan da önem taşımakta ve bir dizi değer tartışmasını beraberinde getirmektedir. Organ nakliyle ilgili durum, her ülkede oranın kendine özgü medikososyal koşullarına göre şekillenmekte ve diğer ülkelerdekinden farklı bir görünüm arz etmektedir.

Dünya genelinde organ nakliyle ilgili en önemli sorun, ihtiyacı olan kişilere yetecek kadar organ bağışının olmamasıdır.[1-3] Bu sorunu bir ölçüde ortadan kaldırabilmek üzere kadavra donörden bağış oranlarını artırmak, bunun için de bilinç kazandırmaya ve özendirmeye yönelik eğitim çalışmaları yürütmek gerekmektedir.

Türkiye'de organ nakliyle ilgili ilk yasal düzenleme 1979'da yapılmış ve 1982'de revize edilmiştir.[4] Konunun kamuoyunun ilgisini fazla çekmemesinden dolayı, ilk düzenlemenin de sonraki değişikliklerin de toplumun değil tıp dünyasının yönlendirmesiyle yapıldığını söylemek mümkündür.

Dünya genelinde kadavra donörden organ alımının yaygın olmasına karşılık Türkiye'de organ nakilleri çoğunlukla canlı vericilerden yapılmaktadır.[1] Bu durum bir yandan kadavra donör adayı kazazedelerin çoğunlukla yoğun bakım birimlerine erişemeden kaybedilmesinden; diğer yandan ölüye saygı ve kayıp anksiyetesi nedeniyle onlar adına karar verenlerin bağış konusunda çekingen davranmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye ölçeğinde farklı toplum kesimleri, organ naklinin dine uygunluğuyla ilgili tereddütler yaşayabilmekte; organdan yoksun kalmanın öte dünyada da süreceği düşüncesiyle endişeye kapılabilmekte; yaşama dönme şansı varken organları için öldürüleceği korkusunu yaşayabilmekte; yakınını kaybetmenin acısını başkalarına yarar sağlayarak giderme arayışına girebilmektedir. Organ nakli konusundaki farklı ölçütler, farklı değerlendirmelerin bir arada bulunmasına yol açmakta; bu genel çerçevede aynı kişinin canlıyken ve öldükten sonra organ bağışlama konusundaki görüşleri birbirinden farklı olabilmektedir.[1,2,5]

Özgeciliğin organ bağışının esas dayanağı olması, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de yaygın biçimde kabul görmektedir. Bununla birlikte ağırlaşan ekonomik koşullar çaresiz kişiler için "organını satma"yı cazip bir maddi rahatlama yolu haline getirebilmekte; öte yandan organ nakline gereksinen zenginler de tüm maddi olanaklarını verici bulmak için devreye sokmaktan çekinmeyebilmektedir. Türkiye'deki yasal düzenlemelere göre bağışın ücret karşılığı olması yasaktır ve konunun etik açıdan tartışılması bağlamında da karşılık beklemeden bağışta bulunmanın esas olması gerektiği görüşü ağır basmaktadır.[4,6]

Farklı toplum kesimlerinin organ nakli konusundaki yaklaşımlarını belirlemenin, hem var olan durumu anlayıp çözümlemeyi hem de istenen-yeğlenen duruma ulaşma yolunda ilerlemeyi sağlayacağı kabulü bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Benimsenen amaç, önemli bir toplumsal kurumun üyeleri olan hukuk camiası mensuplarının organ aktarımı konusundaki görüşlerini yerel ölçekte belirlemek ve değerlendirmektir. Farklı toplum kesimlerinin temel biyoetik konuları hakkındaki görüşlerinin saptanması, kuramsal tartışmalarda öne sürülen tezlerin toplumsal realiteyle bağlantılı olarak gerekçelendirilmesine olanak sağlama açısından önem taşımaktadır.

MATERYAL ve METOD

Araştırmanın üzerinde yürütüldüğü kitle, çalışma hayatını Mersin'de sürdüren hukukçulardan oluşmaktadır. Araştırma Nisan - Mayıs 2007 döneminde 154'ü avukat, 14'ü hakim, 15'i savcı, 1'i öğretim elemanı ve 3'ü noter olmak üzere toplam 187 kişi üzerinde yapılmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan formda yer alan dört sorunun her birinde organ nakliyle ilgili bir ifade bulunmakta ve katılımcılardan bu ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmektedir. Form katılımcılar tarafından doldurulmuştur. Sorular bu makalenin yazarlarından Handan Akın'ın yüksek lisans tezi için hazırlanmış olan temel biyoetik konularında görüş derlemeye yönelik anketin organ nakliyle ilgili kısmından alınmış; tezdekinden farklı olarak beş cevap seçeneği (tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) ikiye indirilmiştir (katılıyorum, katılmıyorum).

Sorularda ele alınan konular, (1) beyin ölümü gerçekleşmiş kişilerin organlarının alınmasının izne tabi oluşu, (2) hasta bir yakını için canlı verici olmanın benimsenebilirlik derecesi, (3) organ bağışında bulunanların veya varislerinin maddi kazanç sağlamasının kabul edilebilirliği ve (4) kadavra verici olmayı benimseme konusundaki bireysel yaklaşımdır.

Araştırmada derlenen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış, verilerin özetlenmesinde frekans ve ortalama, grup karşılaştırmalarında ki kare ve student t testi kullanılmıştır. $p<0,05$ olması istatistik açıdan anlamlı fark kabul edilmiştir. Araştırma için Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulundan onay alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan toplam 187 hukukçunun 154'ü (%82,4) avukat, 15'i (%8) savcı, 14'ü (%7,5) hâkim, 3'ü (%1,6) noter, 1'i (%0,5) öğretim elemanıdır. Katılımcıların 57'si kadın, 123'ü erkek olup 7 kişi formda cinsiyetini →

Tablo 1: Anketin dört sorusunda yer alan ifadelere tüm katılımcıların yanıtlarının dağılımı

İFADELER	Katılan	Katılmayan	Yanıtsız
	n (%)	n (%)	n (%)
Organ nakli bazı kimseler için tek yaşam ümidi olduğundan, ölmüş kişilerin organları izinleri olmasa da aktarılabilmelidir.	75 (40,01)	110 (58,82)	2 (1,07)
Ameliyat olmayı ve uzun vadede bir takım sağlık sorunları yaşama olasılığını göze alamadığım için, ihtiyacı olan bir yakınıma böbreklerimden birini bağışlamayı kabul etmem.	44 (23,53)	142 (75,94)	1 (0,53)
Organ bağışı yapan kişilere bu fedakârlıklarının karşılığı olarak para ödenmesi, gerçekçi ve akla uygun bir yaklaşımdır.	43 (22,99)	138 (73,80)	6 (3,21)
Öldükten sonra aktarılması mümkün olan organlarımın ihtiyacı olan kişilerin tedavisinde kullanılmasını kabul ederim.	147 (78,61)	37 (19,79)	3 (1,60)

belirtmemiştir. Araştırmaya katılan hâkimlerin yaş ortalaması 43,85, savcılarınki 41,38, avukatlarınki 37,54, noterlerinki 53,30 olup öğretim elemanı 38 yaşındadır ve tüm katılımcıların yaş ortalaması 38,54'dür.

Tüm katılımcıların dört ifadenin her birine katılma ve katılmama dağılımları Tablo 1'de yer almaktadır. Katılımcılar yaşa, cinsiyete ve mesleğe göre gruplara ayrılarak karşılaştırıldığında, sadece ilk soruya verilen yanıtlar bağlamında yaş ortalamaları bakımından katılanlar (40,88) ve katılmayanlar (36,91) arasında istatistik açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$) (Tablo 2).

TARTIŞMA

İlk soruda yer alan, "Organ nakli bazı kimseler için tek yaşam ümidi olduğundan, ölmüş kişilerin organları izinleri olmasa da aktarılabilmelidir" ifadesinde çoğunluğun, iznin şart olduğu görüşünü benimsemesinde, hukukçular açısından önemli bir referans olan geçerli yasal düzenlemenin bu yönde olmasının etkisi bulunduğunu düşünmek mümkündür.[2,4] Bu bağlamda azınlıkta olan izin aramama eğilimindekilerin %40,01 gibi küçümsenemeyecek bir oranda olması da dikkate değerdir.

Üzerinde anket uygulanan grubun cinsiyete, yaşa ve mesleklere göre belirlenmiş alt gruplarının birbirleriyle karşılaştırılması çerçevesinde saptanan istatistik açıdan anlamlı tek fark bu ilk soruya verilen cevapların dağılımında ortaya çıkmıştır. "Katılıyorum" yanıtını verenlerin yaş ortalamasının 40,88 olmasına karşılık, "katılmıyorum" yanıtını verenlerinki 36,91'dir. Bu noktada ilerleyen yaşın ve artan deneyimin geçerli kurallara zıt görüş belirtme yatkınlığını veya cesaretini artırdığı değerlendirmesi yapılabilir.

Akın'ın tezi çerçevesinde yürütülen aynı soru setinin kullanıldığı araştırmada, üniversite öğrencilerinde izni gerekli görenlerin oranı %40,6 ve görmeyenlerinki %46,1 olarak bulunmuş, %13,3'lük de bir kararsız oranı saptanmıştır[1]. Toplum genelinin genç bir kesiti olan ve hiçbiri hukuk konusunda eğitim almayan bu katılımcılarda, Mersinli hukukçuların aksine, izin aramama eğiliminin küçük bir farkla da olsa ağır bastığı görülmektedir. İkinci soruda yer alan "Ameliyat olmayı ve uzun vadede bir takım sağlık sorunları yaşama olasılığını göze alamadığım için, ihtiyacı olan bir yakınıma böbreklerimden birini bağışlamayı kabul etmem" ifadesindeki oranlar ülkemizde, dünya genelindekinin aksine, canlı vericiden organ bağışının daha yaygın oluşuyla uyumludur.[3,7,8]

Akın'ın çalışmasıyla karşılaştırma yapıldığında, bu soruda hukukçuların ve üniversite öğrencilerinin cevap dağılımlarının paralel olduğu görülmektedir[1]. Ancak üniversite öğrencilerinin %51,7'lik hayattayken böbrek bağışını kabul etme oranı hukukçuların %75,94 olan oranına göre hayli düşüktür.

Üçüncü soruda "Organ bağışı yapan kişilere bu fedakârlıklarının karşılığı olarak para ödenmesi, gerçekçi ve akla uygun bir yaklaşımdır" ifadesi yer almaktadır. Organ bağışında bulunanlara, özellikle de canlı vericilere ödeme yapılması felsefi ve hukuki olarak kuvvetle reddedilen ancak pratikte çok kez ortaya çıkan ve bu çıkışlar bağlamında uluslararası hareketliliğe ve illegal tıbbi süreçlere zemin hazırlayan bir uygulamadır.[2,6,9-13]

Cari yasal düzenlemelere uygun olmayan ödeme yapılmasını, hukukçuların uygun bulma oranı %22,99'da kalmıştır. Öte yandan cevap vermekten kaçınma bakımından en yüksek oran bu sorudadır (%3,21). Üzerinde çalışma uygulanan hukukçuların yaklaşık dörtte üçünün var olan yasal düzenlemeye taraftar olmasına karşılık yaklaşık dörtte birinin zıt yönde görüş bildirmesi ve büyük olasılıkla kararsızlıktan kaynaklanan yüksek yanıtsızlık oranı dikkate değerdir.

Üçüncü soru çerçevesinde Akın'ın çalışmasıyla karşılaştırma yapıldığında, üniversite öğrencilerinde de ödemeye karşı olma eğiliminin ağır bastığı görülmektedir[1]. Ancak bu kesimin %53,2'lik karşı olma oranı hukukçularınkine göre daha düşük; %28,2'lik karşı olmama ve %18,6'lık kararsızlık oranları ise hukukçularınkine göre daha yüksektir.

Dördüncü soruda yer alan "Öldükten sonra aktarılması mümkün olan organlarımın ihtiyacı olan kişilerin tedavisinde kullanılmasını kabul ederim" ifadesini kabul oranının canlıyken böbrek bağışını kabul etme oranına göre daha yüksek oluşu kadavra verici olmanın özendirilmesine yönelik yaklaşım açısından olumlu bir göstergedir.

Akın'ın çalışmasında dördüncü soruya verilen cevapların dağılımı incelendiğinde, öldükten sonra organ bağışında bulunmayı kabul edenlerin oranının %73,2 ve kabul etmeyenlerinkinin %9,9 olduğu görülmektedir.[1] Hem kabul etme hem de kabul etmeme oranlarının hukukçularınkinin altında kaldığı görülmektedir.

2000 yılında Kayseri'de tıp fakültesi son sınıf öğrencileri üzerinde yürütülen bir çalışmada ise öldükten sonra organlarını bağışlamayı kabul edenlerin oranı %72,3→

olarak belirlenmiştir. Kabul etmeyenler %26,2 ve kararsızlar %1,5 oranındadır.[7]

Her üç çalışmanın sonuçları paralel olmakla birlikte, en yüksek bağışta bulunma eğilimi hukukçular üzerinde yürütülen çalışmada saptanmıştır. Ancak bu üç çalışmada saptanan yüksek oranın ne ölçüde genellenebilir olduğu tartışmaya açıktır. Organ nakliyle ilgili çeşitli kaynaklarda benzer sonuçlardan söz edilmekle birlikte, 2008'de Isparta'da üniversite çalışanları üzerinde yapılan bir çalışmada öldükten sonra organ bağışlamayı kabul edenlerin oranı oldukça düşük (%21) bulunmuştur.[2,3,7,14]

SONUÇ

Hukukçuların organ nakli ile ilgili görüşlerinden derlenen veriler genel olarak değerlendirildiğinde, kadavradan organ naklinde izin aranması gerektiği görüşünün ağır bastığı; bir yakınına yaşarken böbrek bağışında bulunmanın da, öldükten sonra kadavra donör olmanın da yüksek oranda benimsendiği; organ bağışı karşılığı para ödenmesinin çoğunluk tarafından kabul edilemez bulunduğu görülmektedir. Üzerinde araştırma yürütülen hukukçuların çoğunluğunun izin ve ödeme konularında var olan yasal düzenlemelerle uyumlu görüş bildirmiş olması söz konusudur. Bununla birlikte her iki konuda da mevzuatı benimsememiş olanlar azımsanmayacak orandadır. Bu benimsemeyişleri mevzuatta radikal değişiklik yapılmasını uygun bulma olarak yorumlamak mümkündür.

Literatürde fazla sayıda benzer çalışma bulunmamasından ötürü, sonuçların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi derinleştirilememiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülmüş iki çalışmanın sonuçları, genel olarak araştırma bulgularıyla uyumludur. Bu çalışmanın yapılmış olmasının temel gerekçesi biyoetik tartışmalarının toplumsal koşulları ve beklentileri de dikkate alarak sürdürülmesine katkı sağlamaktır. Toplumsal realiteyi göz önüne alan bir tartışma düzeninin gerçekleşebilmesi için, benzer çalışmaların değişik kesimler üzerinde, hem organ nakli hem de diğer biyoetik konuları hakkında yürütülmesi gerekmektedir.

Tablo 2: Anketin dört sorusunda yer alan ifadelere yaş, cinsiyet, meslek alt gruplarındaki katılımcıların yanıtlarının dağılımı

İFADELER	Alt Gruplar *		Katılan	Katılmayan	P **
Organ nakli bazı kimseler için tek yaşam ümidi olduğundan, ölmüş kişilerin organları izinleri olmasa da aktarılabilmelidir	Yaş (n=180)		40,88±11,72	36,91±9,88	0,015
	Cinsiyet (n=178)	Kadın	22 (%38,6)	35 (%61,4)	0,891
		Erkek	48 (%39,7)	73 (%60,3)	
	Meslek (n=185)	Avukat	62 (%40,5)	91 (%59,5)	0,991
		Diğer	13 (%40,6)	19 (%59,4)	
Ameliyat olmayı ve uzun vadede bir takım sağlık sorunları yaşama olasılığını göze alamadığım için, ihtiyacı olan bir yakınıma böbreklerimden birini bağışlamayı kabul etmem	Yaş (n=181)		40,72±13,33	37,88±9,83	0,132
	Cinsiyet (n=178)	Kadın	10 (%17,5)	47 (%82,5)	0,135
		Erkek	34 (%27,9)	88 (%72,1)	
	Meslek (n=179)	Avukat	36 (%24,7)	110 (75,3)	0,960
		Diğer	8 (%24,2)	25(%75,8)	
Organ bağışı yapan kişilere bu fedakârlıklarının karşılığı olarak para ödenmesi, gerçekçi ve akla uygun bir yaklaşımdır	Yaş (n=176)		40,21 ±11,84	38,14±10,55	0,281
	Cinsiyet (n=174)	Kadın	14 (%25,5)	41 (%74,5)	0,783
		Erkek	28 (%23,5)	91 (%76,5)	
	Meslek	Avukat	37 (%26,2)	104 (%73,8)	0,180
		Diğer	5 (%15,2)	28 (%84,8)	
Öldükten sonra aktarılması mümkün olan organlarımın ihtiyacı olan kişilerin tedavisinde kullanılmasını kabul ederim	Yaş (n=179)		39,21±11,00	36,88±9,97	0,157
	Cinsiyet (n=177)	Kadın	45 (%80,4)	11 (%19,6)	0,779
		Erkek	95 (%78,5)	26 (%21,5)	
	Meslek (n=177)	Avukat	115 (%79,9)	29 (%20,1)	0,601
		Diğer	25 (%75,8)	8 (%24,2)	

* n: sosyodemografik özelliğe ve ifadeye yanıt veren kişi sayısı, ** $p<0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir

İLETİŞİM İÇİN: Yrd. Doç. Dr. Oya Ögenler Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı,Yenişehir Yerleşkesi, Mersin oyaogenler@gmail.com

GÖNDERİLDİĞİ TARİH: 07 / 04 / 2010 • **KABUL TARİHİ:** 10 / 06 / 2010

KAYNAKLAR

1. Akın H. Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Temel Biyoetik Konuları Hakkındaki Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007.
2. Human Organ Transplantation in Europe: An Overview. 2003 European Commission Directorate - General Health and Consumer Protection Public Health and Risk Assessment Directorate Unit C6 Health Measures. 25.03.2009, http://ec.europa.eu/health/ph_threats/human_substance/documents/organ_survey.pdf.
3. Kennedy K. Organ Donation and Transplantation in India: An Inquiry in Kerala. Journal of Social Distress and the Homeless 2002; 11: 41-67.
4. Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun Resmi Gazete, tarih: 29.05.1979 sayı: 2238. 25.03.2009, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/526.html.
5. Demirhan EA. Codes and culture governing organ transplants in Turkey. Eubios EJAIB 2000; 10: 44-48. 25.03.2009, http://www.eubios.info/EJ102/EJ102F.htm.
6. Kishore DP, Anandh U. Ethics of paid organ donation. Pediatr Nephrol 2002; 17: 309-311.
7. Naçar M, Çetinkaya F, Kanyılmaz D, Tokgöz B, Utaş C. Hekim Adaylarının Organ Nakline Bakış Açıları. Türk Nefroloji ve Transplantasyon Dergisi 2001; 10: 123-128.
8. Einollahi B. Cadaveric Kidney Transplantation in Iran: Behind the Middle Eastern Countries. IJKD 2008; 2: 55-56.
9. Sever M. Akraba Olmayan Canlı Donörlerden Böbrek Transplantasyonu Türk Nefroloji, Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi 1995; 1: 1-5.
10. Dunstan GR. The ethics of organ donation. Br Med Bull 1997; 3: 921-939. 25.07.2007, http://bmb.oxfordjournals.org/cgi/reprint/53/4/921.
11. Ghods AJ, Savaj S. Iranian Model of Paid and Regulated Living-Unrelated Kidney Donation. Clin J Am Soc Nephrol 2006; 1: 1136-1145.
12. Matas AJ. Live Kidney Organ Donation: Is It Time for a Different Approach? Why We Should Develop a Regulated System of Kidney Sales: A Call for Action. Clin J Am Soc Nephrol 2006; 1: 1129-1132.
13. Goyal M, Mehta RL, Schneiderman LJ, Sehgal AR. Economic and Health Consequences of Selling a Kidney in India. JAMA 2002; 288: 1589-1593.
14. Akış M, Katırcı E, Uludağ HY, et al. Süleyman Demirel Üniversitesi Personelinin Organ-Doku Bağışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Tutumları. SDÜ Tıp Fak Derg 2008; 15: 28-33.

• *Bu makale 17-20 Ekim 2007 tarihinde Uluslararası Tıbbi Etik ve Tıbbi Hukuk Kongresinde poster sunuşu olarak yer almıştır.*